

**ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ У ПАНЧЕВУ ЗА ВРЕМЕ СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА
ОД 1989. ДО 2000. ГОДИНЕ**

**POLITICAL OPPORTUNITIES IN PANCEVO DURING THE TIME OF SLOBODAN
MILOSEVIC FROM 1989 TO 2000**

ДУШАН МЛАДЕНОВИЋ, IV разред, Гимназија „Урош Предих“ Панчево, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

НИКОЛА КОНЕСКИ, мастер историчар, истраживач приправник на Институту за новију историју Србије, предавач и ментор у Регионалном центру за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

РЕЗИМЕ: Овај научно-истраживачки рад бави се проучавањем политичких прилика у Панчеву за време владе Слободана Милошевића у периоду од 1989. до 2000. године. Обрађени су кључни догађаји који су обележили период који смо истраживали. Један од главних циљева нашег истраживања био је да увидимо какав је утицај имала Милошевићева политика на власт и живот грађана у Панчеву. Темелј истраживања представљали су штампа и усмени извори, али смо користили и доступну архивску грађу и стручну литературу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Политичке прилике, Панчево, Слободан Милошевић, Крај XX века, социјализам.

ABSTRACT: This scientific-research work deals with the study of political conditions in Pancevo during the government of Slobodan Milošević in the period from 1989 to 2000. The key events that marked the period we investigated are covered. One of the main goals of our research was to see what influence Milosevic's policy had on the government and the lives of citizens in Pančevo. The basis of the research was the press and oral sources, but we also used available archival material and professional literature.

KEY WORDS: Political circumstances, Pančevo, Slobodan Milošević, End of the 20th century, socialism.

УВОД

Тема овог научно-истраживачког рада јесу политичке прилике у Панчеву, једном од најзначајнијих опозиционих градова у том периоду, за време владе Слободана Милошевића од 1989. до 2000. године. Како је овај период био обликован јаким политичком централизацијом и националистичким агендама, један од главних циљева нашег истраживања јесте да увидимо какав утицај је имала оваква политика Слободана Милошевића на локалну власт у Панчеву. Уз то, циљ је и идентификовати кључне политичке ефекте и актере у овом граду. У раду су обухваћени кључни догађаји и политичке динамике које су обележиле овај период у Панчеву. Проучавали смо реакције локалних структура власти, опозиције и грађанског друштва у Панчеву на политичке догађаје током Милошевићеве владе. Такође, анализирали смо сличности и разлике између политичких прилика у Панчеву и другим деловима Србије током периода који смо истраживали. Као крајњи циљ, желели смо да увидимо последице Милошевићеве политике на демократске институције и процесе у Панчеву, али и испитати промене и реформе уласка у нову еру након завршетка Милошевићеве владавине.

С обзиром да је период који обрађујемо у раду релативно близак данашњости, нисмо могли да наиђемо на обиман опсег литературе, али смо и поред тога пронашли корисне материјале. Према закону Републике Србије, да би архивска грађа била доступна истраживачима мора да прође минимум 30 година. Међутим, успели смо да пронађемо корисну грађу у Историјском архиву у Панчеву. Најважнији извор током истраживања била нам је штампа. Анализирали смо сваки број локалног листа *Панчевац* у периоду од 1989. до 2000. године. Поред овог листа, током истраживања значајан нам је био и лист *Борба*. У сврху нашег истраживања, одрадили смо преко 30 интервјуа, са људима који су се у том тренутку налазили на различитим друштвеним положајима. Велики допринос овом раду донели су интервјуи са господином Срђаном Миковићем, који је у периоду од 1996. до 2000. био градоначелник Панчева, као и господином Радомиром Поповићем, који је био народни посланик. Разговори са њима су нам пружили не само велики обим корисних информација, већ су нам такође пружили оријентире за даља истраживања, упућујући нас на значајне изворе. Садржај и квалитет рада обогатили смо разним електронским и аудио-визуелним изворима.

На почетку свог истраживања поставили смо пар хипотеза. Прва се односила на претпоставку о непознавању информација о овом периоду од стране ученика средњих школа. Желели смо да докажемо како је овај период веома запостављен у школским програмима и да ученици средњих школа готово да уопште нису упознати са овом темом. Ради увида у ове резултате, спровели смо анкету у Гимназији „Урош Предић“ Панчево 5. марта 2024. године. Анкетирано је 30 ученика четврте године.¹ Резултати су нам показали да су наше претпоставке биле тачне, те да у школама овај период уопште нема удела.

Друга хипотеза подразумевала је констатацију да је Панчево, из града чији су грађани били велики симпатизери Милошевићеве власти, прерасло у један од најзначајнијих опозиционих градова у другој половини деведесетих година. У следећим поглављима, анализом

¹ Питања на писаној анкети била су: *Како се звао председник Србије у периоду од 1989. до 2000. године?* - на ово питање имамо чак 100% број тачних одговора, што нас није пуно изненадило. Међутим, на следеће питање *Која политичка странка је цео (горе наведени период) била на власти?* - 26% одговорило је СПС; *Да ли је у Панчеву највећи број гласача имала иста политичка странка као и у Србији (ДА или НЕ)?* 40% одговорило је са ДА; *Које године је дошло до великих демонстрација и промене власти у Србији?* - 6% тачних одговора. *Како се звао председник који је дошао на власт након тих демонстрација (понуђено Зоран Ђинђић, Војислав Коштуница и Томислав Николић)?* - 4 ученика заокружило је Војислав Коштуница.

результата истраживања и закључка, долазимо до конкретних одговора и фактора који потврђују или оповргавају наше почетне хипотезе.

ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ ДО 1989. ГОДИНЕ

Након Првог светског рата, 1918. године, формирана је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је 1929. године преименована у Краљевину Југославију. Ова фаза карактерисана је напорима да се интегришу различите етничке групе у једну државу под краљевском влашћу.² Период до избијања Другог светског рата био је обележен политичком нестабилношћу, економским проблемима и нарастајућим тензијама између различитих националних група. Током рата, Југославија је окупирана од стране нацистичке Немачке и њених савезника. Краљевина Југославија се распала, а формиране су различите владе и покрети отпора широм земље. Након завршетка рата, Југославија је доживела значајне политичке промене. Комунистички партизански покрет под вођством Јосипа Броза Тита остварио је победу над нацистичком окупацијом и изградио социјалистичку федерацију која је постојала све до распада земље током деведесетих година. Спољнополитички положај Југославије карактерисали су озбиљни неспоразуми са западним силама. Југославија је тежила ка томе да одржи добре односе са Совјетима, које је неговала и током рата. Већ 1945. године Југославија је потписала уговор са СССР-ом, којим је наговестила да ће државу преоријентисати ка истоку и да ће се дистанцирати од запада.³⁴ Иако су новопотписани међудржавни уговори политичког, војног и економског карактера наговештавали развој будуће сарадње, већ почетком 1947. године југословенско-совјетски односи су полако почели да се хладе. Разилажење око планова и праваца развоја и опремања југословенске оружане силе, неслагања око места и улоге југословенске армије у совјетском концепту били су само неки од неспоразума који су довели ове две државе у међусобни конфликт. Лишена пресудне совјетске помоћи, Југославија је сада сву своју спољну политику морала да окрене ка западу. Почетак добрих односа представља одлука америчког Савета да се Југославији пружи војна помоћ уколико буде нападнута од стране Совјетског Савеза.⁵ Америчка влада видела је у новој социјалистичкој Југославији у то време само „продужену руку“ совјетске политике, „совјетског сателита“, а југословенско руководство видело је у Сједињеним Државама носиоца империјализма и „светске реакције“.⁶ Након Другог светског рата, као израз супротстављених тежњи чланица антихитлеровске коалиције, настала је блоковска подела света.⁷ Осим Западног и Источног блока постојао је и велики број земаља који је размишљао на начин да се њих не тичу проблеми који муче две зарађене стране у Хладном рату. Политичке прилике упућивале су Југославију да и она постане једна од држава која ће остати неутрална међу поделом блокова. Југословенска спољна политика инсистирала је на поштовању суверенитета сваке државе, праву на самоопредељење, самосталној спољној

² Бранко Петрановић, *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Прва књига: Краљевина Југославија 1918–1941*, Полит, Београд, 1988, 49/50.

³ Александар Животић, *Југословенско-совјетске ратне супротности (1947–1957)*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2015, 12 – 15.

⁴ У овом периоду Југославија је потписала разне уговоре са источноевропским државама, које су биле приклоњене СССР-у, како би учврстила добре односе.

⁵ Александар Животић, *Вашиingtonска конференција 1951*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2015, 5.

⁶ <https://americano.rs/jugoslovensko-americki-odnosi-1945-1947-godine/> (приступљено 21. 12. 2023)

⁷ Блокови су били војнополитички савези држава међусобно повезани заједничким интересима. Западне капиталистичке државе предводиле су САД, а европске источне комунистичке СССР. Северноатлантски војни пакт (НАТО), са седиштем у Бриселу, настао је 1949. године, а 1955. године је основана организација за војну сарадњу социјалистичких земаља – Варшавски пакт.

политици, заштити права малих народа и држава итд.⁸ Све ове идеје довеле су до оснивања Покрета несврстаних⁹ чији је један од главних оснивача била баш Југославија. Иако је спољна политика Југославије била подложна кореним променама, она се, ипак, може свести на три кључна раздобља: период тесног везивања за Исток, период савезништва са Западом и на крају период све ширег отварања према светском Југу и деловања у оквиру покрета несврстаних земаља.

Други светски рат није донео само промене у спољној политици Југославије. У унутрашњој политици државе дошло је до неких круцијалних промена. Недуго након завршетка рата одржани су први политички избори у Демократској Федеративној Југославији.¹⁰ Победу је однео Народни фронт Југославије освојивши 90% гласова.¹¹ Већ 29. новембра 1945. године проглашена је република.¹² Почетком 1946. године усвојен је први Устав Федеративне Народне Републике Југославије (даље ФНРЈ), који је озаконио револуционарне промене извршене у Југославији током и после рата и дефинисао Југославију као народну републику.¹³ Променом облика владавине, у Југославији се по први пут јавља једнопартијски систем. Партија која је из рата изашла са највећим порастом присталица јесте Комунистичка партија Југославије (даље: КПЈ), која је свој број увећала за нешто мање од 12 пута.¹⁴ КПЈ је имала значајну подршку народа у односу на друге комунистичке партије у Источној Европи. Они су преузели читаву власт у држави и тежили су ка централизацији. Међутим, морамо истаћи да је у овом периоду владао снажан отпор грађанства према тадашњој власти.¹⁵ У почетку тај отпор није био толико снажан. Он се повећавао током 1970-их година када је и дошло до пораста броја незапослених, осиромашења и несигурности. Уставни закон о основама друштвеног и политичког уређења донет је 1953. године. Укинута је Веће народа и формирано Веће произвођача, а уместо владе и министарстава уведена извршна већа и државни секретаријати. Уставни закон је омогућио да се уведе функција председника Републике уместо Президијума Народне скупштине. За првог председника Републике изабран је Јосип Броз Тито.¹⁶ До распада Југославије донесена су још три устава (1963, 1974. и 1992). Смрт Тита 1980. године изазвала је огромне политичке нестабилности и отворила је пут политичким тензијама међу различитим републикама.

ДОЛАЗАК СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА НА ВЛАСТ У СРБИЈИ

Након смрти Јосипа Броза Тита Југославија се нашла у вртлогу политичких догађаја. Смена политичких генерација оставила је велику празнину на политичкој сцени, у тренутку када су економска и политичка криза озбиљно уздрмали социјалистички режим и лабаву

⁸ Љубодраг Димић, *Југославија и Хладни рат*, Архипелаг, Београд, 2014, 176.

⁹ Покрет несврстаних настао је као идеја да ће покрет бити политичка алтернатива за земље које желе да избегну одређење за један војно-политички блок и артикулишу самосталан спољнополитички наступ. Управо у главном граду тадашње СФРЈ, су се 1961. године окупили званичници 25 земаља на првој Конференцији Покрета несврстаних.

¹⁰ Демократска Федеративна Југославија је представљала последњу фазу постојања Краљевине и први период социјалистичке Југославије.

¹¹ <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-63577379> (приступљено 25. 12. 2023)

¹² До овог тренутка у Југославији је владала монархија на челу са династијом Карађорђевића.

¹³ Слободан Селинић, Душан Бајагић, *Југославија и свет 1945–1950*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2010, 120.

¹⁴ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988: Трећа књига: Социјалистичка Југославија 1945–1988*, Нолит, Београд, 1988, 39.

¹⁵ Срђан Цветковић, *Отпор Комунистичком режиму у Србији 1945–1991*, Catena mundi, Београд, 2021, 11.

¹⁶ Јосип Броз Тито био је председник Југославије све до своје смрти 1980. године.

вишенационалну федерацију.¹⁷ Председништво СФРЈ, као највиши колективни орган државе, било је у саставу: Лазар Колишевски, Стане Доланц, Видоје Жарковић, Владимир Бакарић, Петар Стамболић, Фадиљ Хоџа, Цвијетин Мијатовић и Стеван Дороњски.¹⁸ Иван Стамболић је у том тренутку био један од главних кандидата за постављање на позицију председника државног Представништва Србије. Остало је питање ко ће постати председник Централног Комитета (даље ЦК).¹⁹ Стамболић је предложио Слободана Милошевића, који је до тада био мање познат широј јавности. Своју праву политичку каријеру започео је на месту председника идеолошке комисије Универзитетског комитета СК Београда. Потом је обављао је разне партијске и државне функције, и коначно, упркос многим противљењима у скупштини, Стамболић је за председника ЦК 1986. године поставио Милошевића, који је ЦК почео да формира према својим намерама. Од тог тренутка почиње борба за апсолутну власт у републици. За његову политичку биографију везује се такође и другачији положај Србије унутар федерације. Са Милошевићем на челу Србија је добила нови Устав којим је конституисана као држава на целој својој територији. Он је показивао особине одлучног политичара, који је отворено говорио о проблемима друштва и није у јавности и међу комунистима био оптерећен одговорношћу за време у коме је држава тонула у кризу, наступао је одлучно и говорио је припремљено.²⁰ Годину дана након постављања на место председника ЦК, Милошевић се по први пут појавио на Косову, како би увидео ситуацију која се у том тренутку веома закомпликовала.²¹ Након ове посете, Милошевић је дао до знања Србима на Косову да ће он бити њихов заштитник и од тада креће његов незауостављиви политички успон.²² Драгиша Павловић, који је био шеф београдских Комуниста, оштро је критиковао Милошевића за лоше изабране методе борбе против албанског сепаратизма, што је довело до снажног сукоба међу партијским представништвом. Након Осме седнице ЦК СК²³ Драгиша Павловић је био разрешен чланства и долази до коначног разлаза између Милошевића и Стамболића. Политичка каријера Ивана Стамболића након Осме седнице била је завршена, а годинама касније многи ће се питати, да ли би историја Србије и Југославије била другачија, да је Стамболић био победник Осме седнице?²⁴

ПОЛИТИЧКЕ СТРАНKE У ПАНЧЕВУ ТОКОМ ВЛАДАВИНЕ СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА ОД 1989. ДО 2000. ГОДИНЕ

Раздобље 1990-их година пратио је период промена у Србији и целој бившој Југославији. Током ових година, многе нове политичке партије настале су као резултат демократских промена и распада комунистичког режима. У Панчеву, као и у осталим деловима Србије, формиране су нове политичке партије и организације. Међу првим политичким партијама које су биле образоване убраја се Социјалистичка партија Србије (даље: СПС). Ова политичка партија основана је 1990. године. Настала је уједињењем Социјалистичког савеза и Савеза комуниста, који се неколико месеци раније дезинтегрисао и постао да постоји. Оснивач и први

¹⁷ Небојша Владисављевић, *Антибироократска револуција*, Архипелаг, Београд, 2019, 7.

¹⁸ Бранко Петрановић, *нав. дело*, 444.

¹⁹ https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/bcs/mil-ai010629b.htm (2. 1. 2024)

²⁰ Слободан Селинић, *Србија 1980–1986, Политичка историја од Тита до Милошевића*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2021, 73.

²¹ Овом приликом настао је чувени Милошевићев цитат: „Нико не сме да вас бије“, који је касније изазвао многе контраверзе.

²² <https://www.youtube.com/watch?v=-GRKZYk0DzE&t=495s> (приступљено 2. 1. 2024)

²³ Осму седницу многи сматрају уводом у каснији ратни сукоб у СФРЈ 1991. године, који ће поред великог броја жртава и разарања довести и до стварања нових независних држава.

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=XMaEhyV3W74> (приступљено 6. 1. 2024)

председник СПС-а био је Слободан Милошевић.²⁵ У Панчеву, председник Општинског одбора био је Синиша Батало.²⁶ После само два месеца од свог оснивања, ова политичка партија у Панчеву регистровала је преко 1.200 чланова. Залагали су се за мир, једнакост, социјалну правду и федеративну Југославију.²⁷ Поред СПС-а, почетком 1990. године у Панчеву су биле регистроване четири опозиционе партије. У том тренутку најбројнија партија био је Српски покрет обнове (даље: СПО). Ову партију од њеног настанка води књижевник Вук Драшковић. СПО се од свог оснивања посвећено борио против аутократског режима владајуће партије и залагали су се за национално помирење и опстанак Југославије у било којем облику. Председник главног одбора СПО-а за панчевачку општину, у почетку, био је Александар Зеџ, а касније Душан Новаков. На почетку је потписано око 400 чланова.²⁸ Поред СПО-а, једна од значајнијих странака била је Демократска странка. За њеног председника изабран је Драгољуб Мићуновић. Ова странка залагала се за демократско државно уређење – за парламентарну демократију и за демократску федерацију, такође бранили су и интересе српског народа. У Панчеву председник месног одбора био је Душан Вукајловић,²⁹ касније Жарко Латиповић, а након њега Владимир Дејановић.³⁰ Међу првацима политичких странака које су се највише ангажовале убраја се и Народна сељачка странка. Председник ове странке био је Драган Веселинов. Ова странка била је прва умерена новооснована политичка организација која је имала своје организационе делове у свим деловима бивше СФРЈ. Залагали су се за бољи положај сељака и били су изразити противници комунизма.³¹ Народна радикална странка (даље НРС) је обновљена 1990. године. НРС је странка са великом традицијом, чији печат је дао још Никола Пашић. За њеног првог председника је изабран адвокат Вељко Губерина. У Панчеву главни одбор чинили су инжењер Градимир Недић и професор Миленко Лилић.³² Због лоше пролазности на првим парламентарним изборима (1990), дошло је до страначког раскола. Наредне године, основана је Српска радикална странка (даље СРС). Странка је настала уједињењем Српског четничког покрета и делом НРС који је предводио Томислав Николић. Њен оснивач је др Војислав Шешељ, а за потпредседника одабран је Томислав Николић.³³ Неки од најзначајнијих политичких циљева ове странке су: стварање „Велике Србије“, сарадња са Русијом и против уласка Србије у Европску унију.³⁴ У Панчеву најистакнутији чланови ове странке били су Радослав Шошкић, Јован Гламочанин,³⁵ Владимир Минић и други. Поред многих политичких партија које су настајале из политичких разлога, имамо пример једне странке која се развила из еколошких покрета. Та странка називала се Зелена странка, а њен председник био је Ненад

²⁵ Милошевић је формално отишао са функције председника наредне године, јер по Уставу није могао истовремено да буде председник партије и председник Србије, те је на место председника партије дошао Борисав Јовић. „После оснивачког конгреса Социјалистичке партије Србије“, *Панчевац*, 20. 7. 1990, 3

²⁶ „После оснивачког конгреса Социјалистичке партије Србије“, *Панчевац*, 20. 7. 1990, 3.

²⁷ Иако се формално не декларише тако, идеологија и реторика СПС-а је често окарактерисана као националистичка.

²⁸ „Представљамо вам панчевачки одбор – Српског покрета обнове, *Панчевац*, 21. 9. 1990, 3.

²⁹ Душан Вукајловић (1948 – 1994) био је српски песник, писац и дугогодишњи секретар Удружења књижевника Србије. Такође, један је од оснивача Демократске странке Србије.

³⁰ „О Демократској странци – С Душаном Вукајловићем, председником Месног одбора“, *Панчевац*, 28. 9. 1990, 3.

³¹ „Представљамо вам програм Народне сељачке странке“, *Панчевац*, 2. 11. 1990, 3.

³² „Саопштење Народне радикалне странке“, *Панчевац*, 22. 3. 1991, 4.

³³ „Рођена Српска радикална странка“, *Борба*, 25. 2. 1991, 5.

³⁴ <https://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/lat/istorija.html> (приступљено 6. 1. 2024)

³⁵ Јован Гламочанин (1940 – 2020) био је један од оснивача СРС-а и њен тадашњи потпредседник. Године 1997. оснива Отаџбинску странку али без успеха. Десет година касније, Гламочанин се враћа у Српску радикалну странку и бива изабран за одборника Скупштине града Панчева на изборима (2008). Исте године, Гламочанин сведочи као сведок тужилаштва у Хашком трибуналу у процесу против Шешеља. Живео је и радио у Панчеву.

Живковић.³⁶ Залагали су се за развој Панчева искључиво на „меким“ технологијама, на малим и средњим производним погонима и подстицали су разне привредне активности.³⁷ За разлику од осталих политичких странака, које су деловале у Панчеву, а биле су републичког ранга, прва која је имала ограничено поље организовања, само у општини Панчева, била је Лига за Панчево – странка умереног напретка. Залагали су се за што бољи живот становника Панчева, не обзирајући се на њихова политичка опредељења, националну и верску припадност.³⁸ У периоду од 1990. до 1991. године основане су веома значајне политичке странке, које су имале веома снажан утицај на политику, не само у Панчеву, већ и у читавој Србији. Међу овим странкама долазило је до разних несугласица и сукоба, али било је и мирнодопског периода.

АКТИВНОСТ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У ПАНЧЕВУ ЗА ВРЕМЕ СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА

До 1990. године, када су основане прве политичке партије у Србији, највиши орган власти у Панчеву били су Савез Комуниста и Социјалистички савез. Њихови чланови чини су Градску скупштину и одлучивали су о управљању градом. Тек након првих вишепартијских избора (1990) и друге политичке партије добијају могућност да учествују у организовању власти. До првих избора политичка ситуација је била мирна. Странке су биле на зачетку, потписивале су нове чланове, одржавале су се разне трибине итд. Милошевић је такође у овом периоду по први пут посетио Панчево. Централни догађај његове посете био је говор који је одржао у Индустрији стакла и у којем се осврнуо на политичке прилике у држави.³⁹ Међутим, већ почетком 1991. године политичка ситуација почиње да се заоштрава. Већ у првим месецима наилазимо на проблем око постављања главног и одговорног уредника локалног листа *Панчевац*. Наиме, Скупштина града Панчева је оштро критиковала то што овај лист не задовољава објективне критеријуме информисања свих грађана и захтевали су неутралност локалног листа.⁴⁰ Неколико дана касније у Хали спортова у Панчеву одржан је збор грађана Панчева под називом „За мир, за Југославију“ који је предводио председник Скупштине општине др Никола Зеџ. Овим збором позвали су на спречавање разбијања Југославије.⁴¹ Већ у марту, одржане су прве велике демонстрације против владавине Милошевића. Повод за демонстрације било је тражење оставке генералног директора Телевизије Београд Душана Митевића и министра полиције Радмила Богдановића, али су се касније претвориле у демонстрације против Милошевића. У масовним демонстрацијама на београдским улицама две особе су изгубиле живот. Касно увече је ухапшен лидер СПО-а Вук Драшковић.⁴² Грађани Панчева су такође одржали митинг на којем су најоштрије осудили вође опозиционих партија, које су зарад властитих позиција завеле људе да изађу на демонстрације. Панчевци су апеловали на мир и сарадњу и позвали на мирно решавање свих будућих проблема. На митингу је говорио Сениша Батало, председник Општинског одбора СПС-а и неколико десетина грађана Панчева,

³⁶ Ненад Живковић (1966) године у Панчеву. Радио као архивистички асистент у Историјском архиву у Панчеву, као новинар, уредник рубрике и, у два наврата, главни и одговорни уредник листа „Панчевац“, као виши стручни консултант за медијска питања у Агенцији за пружање услуга у маркетингу „Мех“, као помоћник директорке Канцеларије Националног савета за децентрализацију Републике Србије

³⁷ „Ненад Живковић, привремени председник Панчевачког огранка Зелене странке“, *Панчевац*, 19.10.1990, 3.

³⁸ „Регистрована Лига за Панчево – странка умереног напретка“, *Панчевац*, 9. 11. 1990, 3.

³⁹ „Прва посета председника СР Србије нашем граду“, *Панчевац*, 11. 5. 1990, 1.

⁴⁰ Милан Мирковић, „По старом обичају – без аргумената, *Панчевац*, 18. 1. 1991, 3.

⁴¹ „Желимо мир и срећу“, *Панчевац*, 22. 2. 1991, 3.

⁴² <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-56288602> (приступљено 19. 2. 2024.)

који су послали снажну подршку председнику.⁴³ Већ наредне године, Југославију је захватио вероватно и најтежи период у њеној историји. Од 1992. до 1994. године извршене су четири деноминације валуте чиме је, између осталог, понекад милион, али и милијарда изједначавана са једним динаром. Директни узроци инфлације, која је потом прерасла у хиперинфлацију, били су распад државе, грађански рат, губитак јединственог тржишта од 20 милиона људи, трошкови вођења рата, а потом и санкције које су Југославији крајем маја увеле Уједињене нације.⁴⁴ Стање у Општини Панчево, као и у свим осталим деловима Југославије, било је веома лоше. Више од половине запослених било је на принудном годишњем одмору. У једном тренутку дошло је и до рестрикције пијаће воде.⁴⁵ Због хиперинфлације, стандарди за живот у Панчеву и другим деловима земље су значајно опали, људи су имали проблеме са набавком основних потребних ствари, а економска нестабилност довела је до бројних друштвених проблема. Последња деноминација динара била је јануара 1994. године када је уведен чувени „деда Аврамов динар“ у паритету – један динар, једна немачка марка. Тиме је званично зауздана хиперинфлација која је трајала безмало две године. Одмах након укидања санкција, Србија је наставила са спољнотрговинском разменом са земљама Европске Уније. Већ 1996. године извоз је порастао за 182% у односу на претходну годину, а увоз за 72%.⁴⁶ Поред хиперинфлације која је захватила читаву државу и оставила трајне последице, у периоду од 1991. до 1995. године Југославију је захватио грађански рат. Ови ратови водили су се због проглашења независности држава које више нису хтеле да буду у заједници, али и многих других узрока. Први сукоб који је обележио распад Југославије јесте рат у Словенији, која је прогласила независност, што је довело до кратког, али оштрог сукоба са Југословенском Народном Армијом (даље: ЈНА). Затим, Хрватска је прогласила независност, што је довело до војних сукоба са српским мањинским становништвом уз подршку ЈНА. Босна и Херцеговина је такође прогласила независност, што је довело до сукоба између босанских Муслимана, Хрвата и Срба. Лист *Панчевац* је током ратова наставио свој рад и извештавао је јавност са фронта, што је било веома значајно јер су тако одржавали конекцију између војника и њихових породица.⁴⁷ Велики утицај на ток разрешавања кризе у Југославији имао је и међународни утицај. Основна залагања утицајних међународних фактора била су да се криза реши мирним путем, односно без сукоба који би се проширили ван граница Југославије.⁴⁸ Све ове околности довеле су до завршетка рата 1995. године миром у Дејтону. Тим поводом у Панчеву је одржан састанак Општинског одбора СПС-а, Извршног одбора Скупштине општине и директора јавних комуналних предузећа. Истакнуто је да све што је урађено заслужује уважавање, јер је постигнута одбрана интереса. Посебно је поздрављено укидање санкција чиме су створени услови за опоравак панчевачке привреде.⁴⁹ Занимљиво је да је на последњој седници Скупштине општине, после низа бојкота гласања, колективних напуштања седница, јавних иступа и изјава дошло до заједничког окупљања владајуће странке и одборника опозиције поводом свечаног обележавања укидања санкција, што у наредним годинама ниједном није био случај.⁵⁰ Већ наредне године, због крађе на локалним изборима дошло је до још једних масовних демонстрација у читавој Србији. Упоредо са грађанским, почели су и студентски протести. Ови протести имали су за последицу доношење оставке председника Општинског одбора Батала који је ову функцију вршио шест година. Циљеви

⁴³ М. Шашић, „Сулуда губитничка логика оних који неће народ“, *Панчевац*, 15. 3. 1991, 5.

⁴⁴ <https://www.bbc.com/serbian/cyr/srbija-58629879> (приступљено 20. 2. 2024.)

⁴⁵ „Катастрофа Панчева се прећуткује“, *Панчевац*, 25. 9. 1992, 3.

⁴⁶ Историјски архив у Панчеву (ИАП), Фонд 802, Регионална привредна комора – Панчево (Ф. 802), инв. бр. 28.

⁴⁷ Хатица, Ервин, Дамир Тасо, *Последњи генерал ЈНА*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2021, 171.

⁴⁸ ИАП, Ф. 800, инв. бр. 1.

⁴⁹ „Потписан мир – пале демонстрације“, *Панчевац*, 24. 11. 1995, 1.

⁵⁰ М. Глигорић, „Неуобичајен крај последњег Скупштинског заседања“, *Панчевац*, 1. 12. 1995, 3.

протеста били су оставка ректора Универзитета и потпуно признавање, према њиховом мишљењу, правих изборних резултата.⁵¹ Међутим, већ 1998. године догађаји на Косову и Метохији кулминирају. Албански сепаратизам однео је животе и двојици Панчеваца, Мирослава Вујковића и Горана Радојчића.⁵² Догађај, који је највише обележио овај период и који је по свему судећи довео до пада Милошевића јесте НАТО бомбардовање Југославије.⁵³ Панчевци су се упутили у јавна склоништа, подруме и друге заклоне, а било је и оних који су бомбардовање дочекали на улицама. Многи су напустили град. Прва мета била је Фабрика авиона „Лола-Утва“ на Јабучком путу.⁵⁴ Неколико дана касније бомбардована је и енергана у Рафинерији нафте.⁵⁵ Двојица радника су погинула, а четворо је било повређено.⁵⁶ Током напада на Рафинерију, велика штета нанета је и средњовековном манастиру Војловица, који се налазио у оквиру комплекса. Председник Скупштине општине, Срђан Миковић,⁵⁷ за Панчевац је изјавио да је Панчево највећи страдалник у овом рату и еколошки и економски. Као последица агресије, десетак хиљада људи је остало без посла.⁵⁸ У оквиру вишедневног боравка у Југославији, Панчево је посетила делегација Уједињених Нација. Делегацију од 20 чланова, коју је предводио Серђо де Мело примили су окружни и општински званичници. О последицама ратних дејстава говорили су Зоран Николић, начелник Јужнобанатског округа, Срђан Миковић, председник Скупштине општине Панчева и др Ружа Катнић, заменик директора Здравственог центра „Јужни Банат“. ⁵⁹ НАТО је одлучио да прекине војне операције након што је Србија пристала на услове међународне заједнице за прекид конфликта на Косову. Главни услови су били прекид свих војних акција, повлачење снага безбедности, улазак међународних миротворних снага и установљавање међународних управа. Овај период представља важан моменат у историји Балкана, а окончање бомбардовања означило је крај активних војних акција у сукобу на Косову, што је створило основе за мирни период и стабилизацију региона. Али, остаје питање, да ли је и за Србију наступио мирни период и стабилизација у држави?

ПОЛИТИЧКИ ИЗБОРИ У ПАНЧЕВУ У ПЕРИОДУ ОД 1989. ДО 2000. ГОДИНЕ

Последњи једнопартијски избори у Србији одржани су новембра 1989. године. Убедљиву победу у трци за председника Председништва Србије са 86% подршке однео је Слободан Милошевић, који је имао три противкандидата – Михаља Кертеса, Зорана Пјанића и Мирослава Ђорђевића.⁶⁰ Први вишестраначки избори за Народну скупштину Србије после Другог светског рата одржани су 9. и 23. децембра 1990. године на основу одлуке Народне скупштине Србије о расписивању избора и претходно донетих закона о избору народних посланика и о изборним

⁵¹ М. Глигорић, „Вође студентског протеста у Панчеву“, *Панчевац*, 7. 03. 1997, 3.

⁵² З. С, „Албански тероризам однео и животе двојице Панчеваца“, *Панчевац*, 1. 3. 1998, 3.

⁵³ НАТО бомбардовање Југославије догодило се у периоду од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Ово бомбардовање представљало је војну акцију коју је предводила Северноатлантска алијанса (НАТО), као одговор на војне акције српских снага против албанских муслимана на Косову, као и насилје над цивилима.

⁵⁴ ИАП, Ф. 12, инв. бр. 1775.

⁵⁵ Током рата, Рафинерија нафте погођена је чак седам пута.

⁵⁶ „Панчево поново на мети агресора“, *Панчевац*, 9. 4. 1999, 1.

⁵⁷ Срђан Миковић (1961) рођен је у угледној породици у Панчеву, његов отац, Милан Миковић, такође је био посланик у Народној скупштини Србије. Био је градоначелник Панчева у два наврата и био је посланик у Народној скупштини Србије од 2008. до 2014. године. Пре распада СФРЈ био је активан у Социјалистичком савезу радног народа Југославије. Тренутно живи у Панчеву и угледни је адвокат.

⁵⁸ М. Мирковић, „Панчево је највећи страдалник у овом рату“, *Панчевац*, 30. 4. 1999, 3.

⁵⁹ „Делегација Уједињених нација посетила Панчево“, *Панчевац*, 21. 5. 1999, 1.

⁶⁰ <https://www.politika.rs/scc/clanak/367643/Kobno-kasnjenje-Beograda-dok-se-rusio-Berlinski-zid> (приступљено 19. 2. 2024)

јединицама. На изборе је изашло 5,030.440 бирача, од 7,036.303 уписаних или 71,49%. Социјалистичка партија Србије освојила је 194 мандата, Српски покрет обнове 19, Демократски савез војвођанских Мађара 8, кандидати групе грађана 8, Демократска странка 7 итд. Упоредо са изборима за народне посланике, Народна скупштина Републике Србије расписала је и изборе за председника Републике. Избори су одржани 9. децембра 1990, а за председник изабран је Милошевић.⁶¹ У Панчеву је постојало 75 бирачких места. Као и у свим другим крајевима Србије и у Панчеву Милошевић је постигао знатно боље резултате у односу на своју конкуренцију (Вук Драшковић, Војислав Шешељ, Иван Ђурић и Блажо Петровић).⁶² У Панчеву, у други круг избора за посланике Народне скупштине прошло је 8 кандидата.⁶³ У другом кругу запажен је знатно слабији одзив грађана, од укупно уписаних 101.409 бирача, гласало је 49.009 или 48,32%. Победу су однела сва три кандидата СПС-а и Милан Миковић, независни кандидат.⁶⁴ Две године касније (1992), одржани су локални избори за посланике у покрајинској и општинској скупштини. На ове изборе изашло је више од половине Панчеваца,⁶⁵ за представнике у Већу грађана Скупштине Савезне Републике Југославије изабрани су Драган Миленковић (СРС) и Јован Гламочанин (СРС).⁶⁶ Од 52 места у Скупштини општине, 41 је припало Социјалистима, а 11 радикалима.⁶⁷ Већ у децембру исте године, одржани су превремени републички избори за председника Републике Србије и народне посланике Народне скупштине.⁶⁸ Као и претходног пута, Милошевић је добио скоро 50% гласова. Одмах иза њега нашао се Милан Панић (41%).⁶⁹ За разлику од прошлих локалних избора за одборнике у Скупштини општине, ови нису били толико повољни за Социјалисте. У првом кругу гласања пет одборничких места припало је ДЕПОС-у, а по једно место Социјалистичкој партији, Демократској странци и Демократској заједници војвођанских Мађара. Међутим, након другог круга гласања Социјалисти су ипак успели да задрже власт у Општини добивши 29 посланика.⁷⁰ На други круг избора изашло је само 28% Панчеваца, што је веома лоша излазност.⁷¹ У Скупштини Војводине општину Панчево представљало је осам посланика (4 из ДЕПОС-а, 3 из СПС-а и 1 из СРС-а). За председника Скупштине општине изабран је Богољуб Бјелица,⁷² а за потпредседника Стојмен Величковски.⁷³ Наредни избори одржани су тек након 4 године, то су били Локални избори за одборнике општина и градова. Након четири изборна круга, од укупно 70 одборничких места у Скупштини општине Панчево, Социјалистичкој партији Србије припало је 35 мандата, колацији „Заједно“ 28, групи грађана „Покрет за Панчево“ 3, Зеленој странци 2 и Српској радикалној странци и Демократској заједници војвођанских Мађара по један мандат.⁷⁴ За председника Скупштине

⁶¹ <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/историјат/после-другог-светског-рата.126.html> (приступљено 19. 2. 2024)

⁶² „Одлука пада у другом кругу“, *Панчевац*, 14. 12. 1990, 3.

⁶³ Милош Живановић (СПО), Миле Папић (СПС), др Слободанка Ђордан (СПС), др Милан Раданов (СПО), мр Симиша Батало (СПС), др Никола Зеџ (Група грађана), Милан Миковић (Група грађана) и др Јован Мугоша (СПС).

⁶⁴ „Резултати другог круга вишестраначких избора“, *Панчевац*, 28. 12. 1990, 3.

⁶⁵ Од уписаних 101.125 бирача на изборе је изашло 56.799 (56,17%).

⁶⁶ „Општинска изборна комисија објавила резултате недељног гласања“, *Панчевац*, 5. 6. 1992, 3.

⁶⁷ „Резултат другог круга избора“, *Панчевац*, 19. 6. 1992, 3.

⁶⁸ Превремени избори одржани су пошто је 27. априла 1992. године након распада СФРЈ проглашена СРЈ.

⁶⁹ „Избори за председника републике“, *Панчевац*, 25. 12. 1992, 1.

⁷⁰ Остали посланици: ДЕПОС 9, СРС 6, ДС 2, а остале странке по једно.

⁷¹ В. Кркобабић, „Социјалисти задржали власт“, *Панчевац*, 8. 1. 1993, 1.

⁷² Богољуб Бјелица (1956 – 2013) био је српски правник и политичар. Бјелица је био министар за везе са Србима ван Србије у Влади Николе Шаиновића (1993 – 1994), заменик савезног министра одбране СР Југославије (1995), градоначелник Панчева (1992), заменик председника СПС-а и један од најближих сарадника Слободана Милошевића.

⁷³ „Ново руководство“, *Панчевац*, 5. 2. 1993, 3.

⁷⁴ „Социјалисти опет у већини“, *Панчевац*, 6. 11. 1996, 1.

општине изабран је Срђан Миковић, који је био кандидат коалиције „Заједно“. У Покрајинској општини највише мандата освојили су кандидати СПС-а. Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије и Председнички избори одржани су наредне године у септембру. Након два изборна круга највећи број гласова за председника Републике Србије добио је Шешељ, међутим с обзиром да у другом кругу на изборе није изашло по тадашњем изборном закону неопходних 50% уписаних бирача, ови избори су проглашени неуспелим и изборни поступак је поновљен касније исте године. Панчево је такође на овим изборима предност дало Шешељу, који је добио 54,67% гласова.⁷⁵ У изборној јединици у Панчеву, од укупно девет мандата, за посланике у Народној скупштини Републике Србије, коалиција СПС–ЈУЛ–Нова демократија освојила је четири, СРС три, СПО један и Коалицији „Војводина“ припао је један мандат.⁷⁶ Три месеца касније, у децембру, када су поновљени избори за председника Републике Србије, после два изборна круга највише гласова добио је Милан Милутиновић кандидат СПС–ЈУЛ–Нова демократија. У Панчеву, Милутиновић је такође добио највећи број гласова (56,90%). Шешељ је овог пута освојио нешто мањи број гласова (39,33%).⁷⁷ Занимљиво је да су Демократска странка, Демократска странка Србије, Грађански савез Србије и изванредан број мањих странака су бојкотовале целокупан изборни процес (1997). Период након редовних парламентарних избора 1997. године обележила је ескалација сукоба на Косову и Метохији, који су кулминирали 1999. године НАТО бомбардовањем Савезне Републике Југославије. Странке које су бојкотовале парламентарне и председничке изборе 1997. године формирале су у јуну наредне године блок под називом „Савез за промене“. Како је расла репресија Милошевићевог режима, тако су се интензивирали напори за уједињење опозиције. На иницијативу Српског покрета обнове у јануару 2000. године формирана је Демократска опозиција Србије (ДОС), коалиција коју је сачињавало 19 странака, међу којима и ДСС. Почетком јула Милошевић је извео неочекивани политички маневар – променио је Устав, као и изборне законе, а избори су расписани за 24. септембар.⁷⁸ Грађани Југославије су већ након првог изборног круга добили новог председника др Војислава Коштуницу, за којег је гласало 55% гласача. Слободан Милошевић овог пута добио је 35 одсто гласова. У Панчеву, Демократска опозиције Србије (даље ДОС) такође је однела победу. Од укупно 107.537 уписаних бирача, на изборе је изашло 77.743, што је скоро 73%. За ДОС гласало је 42,24%, а за коалицију СПС–ЈУЛ се определило 26,39%. Све остале странке добиле су мање од 10% гласова.⁷⁹ Ипак, Савезна изборна комисија објавила је да Коштуница није добио неопходних педесет одсто гласова да би победио у првом кругу избора. Све то је изазвало гнев опозиције и њених бирача, који је кулминирао масовним демонстрацијама 5. октобра.

ПЕТИ ОКТОБАР И ПАД СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА

Након објављивања резултати избора, будући да Коштуница није добио потребну већину за победу у првом кругу, грађани су изашли на улице Београда и других градова у Србији, изражавајући своје незадовољство и захтевајући демократске реформе. Демонстрације су ескалирале, а кључни моменат био је придруживање радника из јавних предузећа, који су ступили у генерални штрајк. Удружена опозиција (18 странака и покрета) која је прогласила победу ДОС-а на председничким и локалним изборима позвала је грађане да се 5. октобра 2000.

⁷⁵ „Резултати другог круга избора за председника републике“, *Панчевац*, 10. 10. 1997, 3.

⁷⁶ „Десни стижу леве“, *Панчевац*, 26. 9. 1997, 1.

⁷⁷ „Резултати другог круга поновљених председничких избора“, *Панчевац*, 26. 12. 1997, 3.

⁷⁸ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54277802> (приступљено 16. 2. 2024)

⁷⁹ „Неуспели покшаји оспоравања воље народа на председничким изборима“, *Панчевац*, 29. 9. 2000, 1, 5.

године окупе испред Савезне скупштине и супротставе изборној крађи коју је Савезна изборна комисија спровела по налогу Милошевићевог режима.

ДОС је Слободану Милошевићу поставио ултиматум да до 5. октобра призна изборну вољу грађана изражену на савезним, председничким и локалним изборима одржаним 24. септембра. Захтевано је и да генерални директор, главни уредник и уређивачки колегијум Радио-телевизије Србије поднесу оставке, да РТС промени уређивачку политику и омогући објективно информисање о збивањима у Србији. Услег великог притиска јавности, Милошевић је 6. октобра ипак признао изборни пораз, а Војислав Коштуница је наредног дана положио заклетву пред посланицима Савезне скупштине и постао председник СРЈ.⁸⁰

Талас незадовољства због непоштовања народне воље и кривотворења изборних резултата захватио је и већину панчевачких предузећа и установа, државних и приватних, као и трговинске и угоститељске радње. Први који су започели штрајк били су радници Рафинерије. Блокирали су излаз из Рафинерије тако да цистерне нису могле да изађу. Неколико дана касније и радници Петрохемије, Азотаре, Поште „Телеком Србија“, фабрике „Тесла“ и Пирвредне банке ступили су у штрајк.⁸¹ У Панчеву, као и у многим другим градовима Србије, 5. октобар 2000. године је био дан интензивних протеста против режима Слободана Милошевића. Грађани Панчева су се придружили масовном покрету који је обухватио читаву земљу, изражавајући своје незадовољство резултатима избора и захтевајући промене. Одржавали су се мирни протести, али је атмосфера била обојена тензијом и очекивањем. Грађани су се окупљали на централним градским трговима и улицама, носећи транспаренте, узвикујући слогане и захтевајући поштовање изборне воље и оставку режима који је био на власти деценијама. Као и у осталим градовима, и у Панчеву су се придружили радници, школарци, студенти и грађани различитих профила, сви са истим циљем – да изразе своје незадовољство и захтевају промене. Атмосфера у граду је била узаврела, али су протести углавном протекли мирно, без већих инцидената.⁸² Након што је Слободан Милошевић признао пораз и повукао се са власти, атмосфера у Панчеву, као и у целој земљи, била је испуњена надом и очекивањем боље будућности. Демонстрације 5. октобра у Панчеву су оставиле дубок траг у колективном сећању грађана и симболизовале су њихову храброст и одлучност у борби за демократске промене.

ЗАКЉУЧАК

На крају самог истраживања ове теме можемо доћи до бројних закључака, чије смо делове већ и износили закључујући појединачна поглавља и питања у оквиру њих. Истраживање политичких прилика у Панчеву за време Милошевића пружа увид у шире друштвене и политичке процесе у Србији током овог периода. Град Панчево је било знатно обликовано политичким, економским и друштвеним променама које су имале значајне последице на свакодневни живот грађана. Одлуке и политичке активности Милошевићеве владе су имале дубок утицај на локалну политичку сцену, доводећи до сукоба интереса између централне и локалне власти. Конфликти између локалних и централних власти представљали су значајан елемент политичке динамике у Панчеву. Ови сукоби интереса резултирали су нестабилношћу и непредвидивошћу у управљању градом, што је ометало ефикасност у обављању административних функција и у решавању локалних проблема. Учешће Панчева у политичким

⁸⁰ <https://www.rts.rs/vesti/politika/5284831/peti-oktobar-23-godine-posle---demonstracije-kojima-je-okoncana-vladavina-slobodana-milosevica.html> (приступљено 18. 2. 2024)

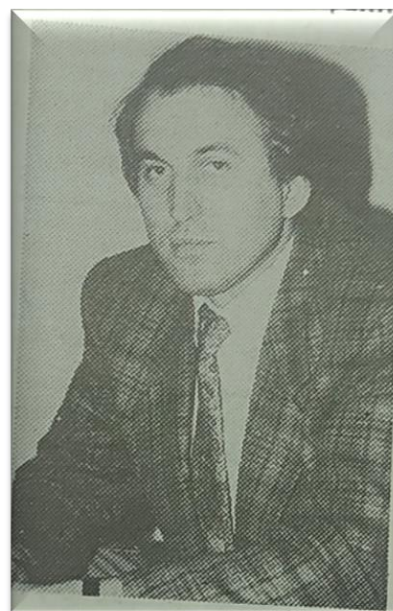
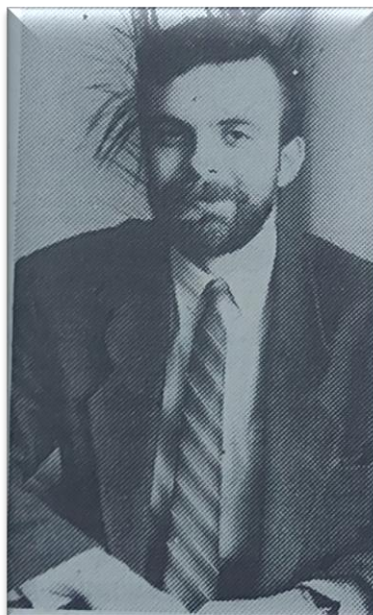
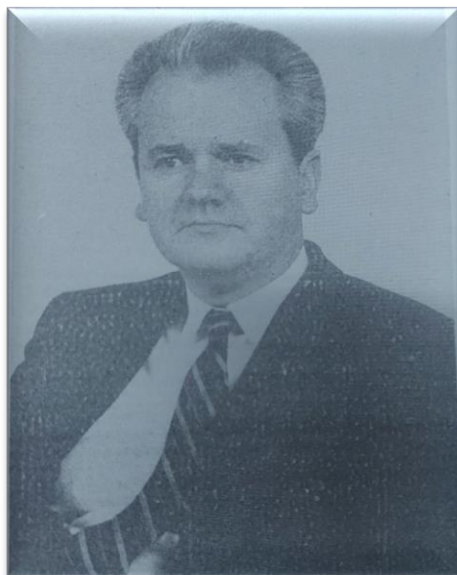
⁸¹ „Већина панчевачких предузећа придружила се протесту“, *Панчевац*, 5. 10. 2000, 3.

⁸² <https://www.pancevo.city/na-granici/o-5-oktobru-i-saradnji-okupatorom/> (приступљено 18. 2. 2024)

и друштвеним турбулентностима тог периода обележило је град и његове становнике. Различите политичке идентификације и активности грађана, од антирежимских протеста до подршке владајућем режиму, презентовале су богатство и разноврсност политичког живота у граду. Милошевићева владавина карактерисана је доминацијом власти његове странке, Социјалистичке партије Србије (СПС), и њених савезника. Опозиција је била сузбијена и често је била изложена репресији, што је отежавало слободно политичко такмичење. Током Милошевићевог режима, медији су били под снажном контролом државе, што је ограничавало приступ јавности различитим политичким ставовима и информацијама. Ово је имало велики утицај на политичку свест грађана и на сам ток избора. Било је много извештаја о нерегуларностима током избора под Милошевићевом влашћу, укључујући притисак на бираче, лажирање резултата и друге облике изборне манипулације. Опозиција је често оптуживала власт за нерегуларности и неправедне изборне услове. Сукоби током 1990. године у СФРЈ означили су почетак краја једне од највећих социјалистичких федерација у Европи. Политизација националних идентитета, јачање националистичких струја, и недостатак способности централне власти да одржи јединство земље, све су то фактори који су допринели политичкој нестабилности и ескалацији сукоба. Претпоставку да је Панчево из града чији су грађани били велики симпатизери Милошевићеве власти, прерасло у један од најзначајнијих опозиционих градова у другој половини деведесетих година, говори нам чињеница да су градоначелници који су бирани до 1996. године били високи функционери СПС-а, али након локалних избора 1996. године та ситуација се мења. За градоначелника Панчева изабран је Срђан Миковић, који је био члан Српског покрета обнове.

Истраживање политичких прилика у Панчеву за време Слободана Милошевића представља значајан допринос разумевању политичке и друштвене динамике у Србији током тог периода. Оно нас упућује на важност разноврсности и локалних контекста у проучавању политичке историје и друштвених промена. С обзиром да смо се ми током истраживања овог периода бавили искључиво политичким догађајима, овим радом отворили смо врата за нека будућа истраживања која би се могла бавити културним, просветним или економским животом у Панчеву за време Милошевићеве владе.

ПРИЛОЗИ

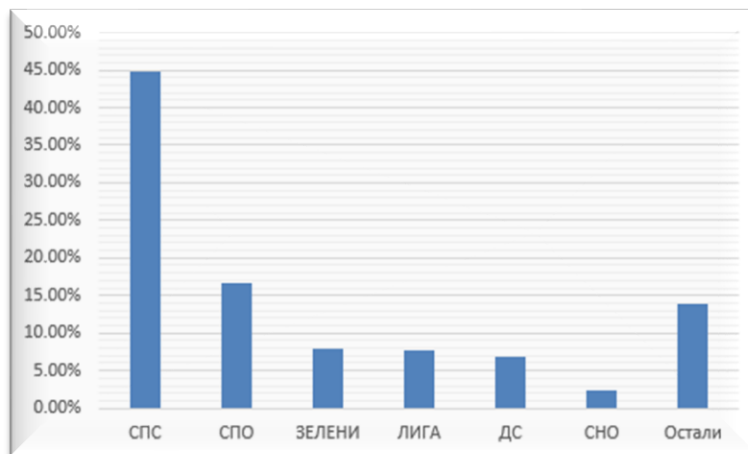

Слике 1, 2 и 3 (са лева на десно): Слободан Милошевић, Срђан Миковић и Синиша Батало.

Слика 4: Слободан Милошевић у Панчеву.

Извор: Панчевац

Слика 5: Резултати првих вишестраначких избора у Панчеву.

Извор: Панчевац

Слика 6: Избори у Панчеву 1992. године.

Извор: Панчевац

Слике 7 и 8: Објаве у Панчевцу током хиперинфлације.

Слика 9: Демонстрације у Панчеву 1996. године.

Извор: Панчевац

Слике 10 и 11: Фотографије енергана Рафинерије нафте у Панчеву током НАТО бомбардовања.

Извор: Историјски архив у Панчеву

Слика 12: Панчево током НАТО бомбардовања.

Извор: Зоран Јовановић

Слика 13: Споменик Панчевцима палим током ратова деведесетих.

Извор: Душан Младеновић

Слика 14: Панчево током демонстрација 2000. године.

Извор: Панчевац

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Архивска грађа:

- Историјски архив у Панчеву, Фонд 802, Регионална привредна комора – Панчево
- Историјски архив у Панчеву, Фонд 800, Збирка капетана ЈНА–ВЈ Милана Ђукића 1968–1997.
- Историјски архив у Панчеву, Фонд 12, Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева

Литература:

1. Душан Багајић, Слободан Селинић, *Југославија и свет 1945–1950*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2010.
2. Небојша Владисављевић, *Антибирокуратска револуција*, Архипелаг, Београд, 2019.
3. Љубодраг Димић, *Југославија и Хладни рат*, Архипелаг, Београд, 2014.
4. Александар Животић, *Југословенско-совјетске ратне супротности (1947–1957)*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2015.
5. Александар Животић, *Вашиingtonска конференција 1951*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2015.
6. Бранко Петрановић, *Istorija Jugoslavije 1918–1988: Прва књига: Краљевина Југославија 1918–1941*, Нолит, Београд, 1988.
7. Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988: Трећа књига: Социјалистичка Југославија 1945–1988*, Нолит, Београд, 1988.
8. Слободан Селинић, *Србија 1980–1986, Политичка историја од Тита до Милошевића*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2021.
9. Хатица, Ервин, Дамир Тасо, *Последњи генерал ЈНА*, Историјски архив у Панчеву, Панчево, 2021.
10. Срђан Цветковић, *Отпор Комунистичком режиму у Србији 1945–1991*, Catena mundi, Београд, 2021.

Електронски извори:

- <https://www.pancevo.city/na-granici/o-5-oktobru-i-saradnji-okupatorom/>
- <https://www.rts.rs/vesti/politika/5284831/peti-oktobar-23-godine-posle---demonstracije-kojima-je-okoncana-vladavina-slobodana-milosevica.html>
- <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-54277802>
- <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина/историјат/после-другог-светског-рата.126.html>
- <https://www.politika.rs/scc/clanak/367643/Kobno-kasnjenje-Beograda-dok-se-rusio-Berlinski-zid>
- <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-56288602>
- <https://www.bbc.com/serbian/cyr/srbija-58629879>
- <https://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/lat/istorija.html>
- <https://www.youtube.com/watch?v=XMaEhyV3W74>
- https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/bcs/mil-ai010629b.html
- <https://www.youtube.com/watch?v=-GRKZYk0DzE&t=495s>
- <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-63577379>
- <https://americano.rs/jugoslovensko-americki-odnosi-1945-1947-godine/>

Штампа:

- *Панчевац*, 1989–2000.
- *Борба*, 1991.

Усмени извори, интервјуи са:

- Срђаном Миковићем
- Радомиром Поповићем
- Светомиром Младеновићем
- Зораном Станковићем и други.